

Kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap

Så lenge mennesker har bodd i landet, har de satt spor etter seg i omgivelsene, som en synlig dokumentasjon på at de har eksistert, og på livet de levde. Det de skapte, og som vi i dag betrakter som kulturminner, er ofte del av et landskap som i seg selv kan være verneverdig. I bevaringsarbeidet er det nødvendig å se på dette samspillet mellom kulturminnet vi vil bevare, og omgivelsene det ligger i. Vernmyndighetenes ansvar omfatter kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.

Kulturminner

Kulturminneloven definerer kulturminner slik:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter som det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Vi snakker om materielle og immaterielle kulturminner. Den første gruppen er kulturminner til å ta og føle på, mens de immaterielle kulturminnene er de som lever videre som kulturytringer i skriftlig form, eller som eventyr og historier, sang og dans.

Av de materielle kulturminnene har vi to hovedtyper; de løse og de faste. Med løse kulturminner mener vi gjenstander – objekter som en kan flytte på og ta med seg, for eksempel løst inventar i bygninger og gjenstander fra utgravninger. De løse kulturminnene er museenes ansvar, organisert under Kulturdepartementet. Riksantikvarens arbeidsområde omfatter de faste kulturminnene og kulturmiljøer, og det er disse vi omtaler her.

Definisjonen av kulturminner er så bred at den omfatter det meste av alt som er skapt i de minst 12 000 årene det har bodd mennesker i landet. Her skal vi nevne noen eksempler på forskjellige typer kulturminner:

Fra forhistorisk tid til middelalder:

- Boplasser, dyregraver, bergkunst (helleristninger og hulemalerier), hustuffer, teltring-

er, kultplasser, gravhauger, gravrøyser, samiske urgraver, jernvinneanlegg, kullgroper, spor etter jordbruksdrift

Fra middelalder:

- Hus og hustuffer, kirker og kirkegårder, klostre, borganlegg, rester av de første byene, samiske gammetuffer, offerplasser og førkristne samiske gravminner

Fra nyere tid:

- Gårdsanlegg, herregårder, hus i byen, kirker og kirkegårder, prestegårder, bygninger tilknyttet statlig virksomhet, samiske stabbur og gammer
- Bygninger og anlegg knyttet til virksomheter: jordbruk, reindrift, fiske og tømmerfløting, kullbrenning, kraftproduksjon og industri, for å nevne noen
- Bygninger knyttet til forskjellige sosiale grupper, som husmannsplasser, gården til fiskerbonden, sjosamen og elvesamen, spesielle håndverksvirksomheter

Oppstillingen tar ikke sikte på å gi noen fullstendig oversikt, men viser at tilfanget av både antall og typer kulturminner øker jo lenger fram i tid vi kommer. Dette er en utvikling som kommer til å fortsette, ettersom det vi skaper i dag, også blir kulturminner en gang i framtiden. Økningen skyldes ikke bare at befolkningen vokser, og at samfunnet blir stadig

mer komplisert. Blant kulturminnene fra fortiden har det meste av nedbrytbart materiale forsvunnet, og mye er ødelagt eller fjernet. Muligheten for å kunne bevare de kulturminnene som skapes i dag, er større.

Kulturminner kan beskyttes ved fredning etter kulturminneloven.

Kulturmiljøer

Slik blir kulturmiljøer definert i kulturminneloven:

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Når kulturminnene er del av en større helhet, kaller vi det altså et kulturmiljø. Et kulturmiljø kan være et landskap som er verdt å verne i seg selv, og der verdifulle bygninger, tekniske anlegg og andre menneskeskapt innslag bidrar til å gjøre landskapet rikere. Eksempler på kulturmiljø kan være:

- En kirke med kirkegård og prestegård i et område der det er gravhauger fra forhistorisk tid, og der det har vært ferdsel i uminnelige tider
- Et gårdstun med bevaringsverdige bygninger i et jordbrukslandskap med preg av eldre driftsmetoder
- En grend, et tettsted eller en bydel med interessant bebyggelse, spesiell vegetasjon og parkområde
- Et fiskevær med boliger og bygninger, naust, kaianlegg og andre innretninger knyttet til virksomheten
- Et industriområde med produksjonsbygninger og boliger som hører til
- En kystby med boligbebyggelse, båtbyggeri og havneanlegg
- Et samisk område med bosetningsspor, bebyggelse, kultsteder og tradisjonsplasser
- Et område som inneholder forskjellige typer kulturminner, for eksempel et felt med bergkunst, en boplass med påviste stolpehull etter hus og en gammel hulveg.

Kulturmiljøer kan fredes etter kulturminneloven.

Kulturlandskap

Det meste vi har av fysiske omgivelser, går inn under begrepet kulturlandskap, som betegner omgivelser der mennesket har påvirket utformingen ved å bruke det og ved å ta det i bruk. Grensen mellom natur og kultur er ofte flytende. Et tilsynelatende uberørt naturlandskap kan gjemme fangstgraver og spor etter eldgamle boplasser. Og omvendt – i et kultivert landskap finnes planter, dyre- og insekterarter av stor interesse for naturforskere. Fortellertradisjonen gir på mange måter landskapet en spesiell betydning. I Asbjørnsen og Moes norske folkeeventyr er naturskildringene vevd inn i sagn og fortellinger.

Som eksempel på kulturlandskap kan vi nevne:

- Større jordbrukslandskap med dyrkingsområder, beitemarker, steingjerder og andre former for innhegning, trær og annen vegetasjon
- Kystlandskap med havner, sjømerker, seilingsleier og andre innretninger som beskriver et maritimt miljø
- Fjell- og utmarksområder der mennesket har ferdes, med minner fra jakt, fiske og annen ressursutnyttelse
- Landskap som knytter seg til samisk næringsvirksomhet og landskapstradisjon

I kulturlandskapet møtes interessene fra natur- og kulturminnevernet, representert ved Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren. Ofte har menneskenes inngrep og pleie av kulturlandskapet skapt biotoper med spesielt plante- og dyreliv. Vern og pleie av landskapet etter spesielle metoder som kanskje ikke lenger er i bruk, er en forutsetning for å kunne bevare det biologiske mangfoldet.

Kulturlandskap fredes ikke etter kulturminneloven, slik tilfellet er med kulturminner og kulturmiljøer.